

DİNLER TARİHİ ARAŞTIRMALARI-VIII

BÜTÜN YÖNLERİYLE
YAHUDİLİK

(ULUSLARARASI SEMPOZYUM)

18-19 ŞUBAT 2012

Ankara-2012

MODERN YAHUDİLİKTE MESİH İNANCI ÜZERİNE BAZI MÜLÂHAZALAR

Doç. Dr. Sami BAYBAL*

Yahudi eskatolojisinin ya da geniş anlamıyla âhiret inancının önemli bir parçasını oluşturan Mesihçilik, Yahudilerin karizmatik bir kurtarıcı şeklinde düşünülen Mesih tarafından yabancıların ve düşmanların boyunduruğundan kurtarılıp kutsal Filistin topraklarında dinî ve siyasî bağımsızlık kazanmak sûretiyle eski ihtişamlarına kavuşmalarına yönelik inanç ya da doktrini ifade etmektedir.

Yahudi geleneğinde merkezi bir yer işgal eden, Eski Ahit'te sembolik ifadelerle haber verilen¹ ve Talmud'ta detaylı olarak işlenen² Mesih inancı, zaman içinde Yahudi iman esasları içine girerek bir doktrin halini almış ve müesseseleşmiştir.³ Tarihiyle dini âdeta özdeşleşmiş olan Yahudilerin, tarihin değişik dönemlerinde karşı karşıya kaldıkları bazı sıkıntı ve felâketler, onları, bu sıkıntılardan çekip alacak ve arzu ettikleri hedeflere ulaştıracak bir "kurtarıcı" fikrine yöneltmiştir.⁴ Tarihlerinde yaşadıkları pek çok sürgün ve acı olaydan sonra Yahudiler, ülkeler fethedecek muzaffer bir kralın çıkıp kendilerini İsrail topraklarına götürerek eski şereflerini iade edecek bir kurtarıcıyı

* Konya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

1 Bk. Daniel: 9/1-27, 7/1-27; Mezmurlar: 149/1-9, 145/1-17, 110/1-7, 2/1-2, 72/17; İşaya: 49/5, 9/17, 7/14, 66/13-14; ayrıca bk. Chaim I. Wakman, "Messianism, Zionism, and the State of Israel", *Modern Judaism*, Oxford University Press, vol.7, no.2 (May, 1987), s. 175.

2 Bk. A. Cohen, *Le Talmud*, Paris 1991, s. 413-424.

3 Emile Touati, *La Doctrine Du Judaïsme*, Paris ts., s. 7-11; *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, haz. Komisyon, İstanbul 1996, s. 110; Yaşar Kutluay, *İslâm ve Yahudi Mezhepleri*, Ankara 1965, s. 129.

4 Geniş bilgi için bk. André Chouraqui, *Histoire Du Judaïsme*, Paris 1986, s. 14; Mircea Eliade, haz. Ioan P. Couliano, *Dictionnaire des Religions*, Paris 1990, s. 229-231; Ahmed Şelebi, *Mukârenetü'l-Edyân (el-Yahûdiyye)*, Kahire 1993, I, 43-141; Hikmet Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*, İstanbul 1980, I, 66-82; Philip Hitti, *İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1989, s. 246-247; Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik*, İstanbul 1996, s. 215 vd.

beklemeye başlamışlardır. Mesih adını verdikleri bu kurtarıcı Davud peygamberin neslinden olacaktı. Çünkü Davud, İsrâil'in hakimiyetini geniş topraklara yayan ilk millî kral olması sebebiyle Yahudiler tarafından ideal hükümdar olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle Yahudiler sürgünden sonraki ıstırap ve sefalet günlerinde hep Davud'un neslinden çıkacak birinin kendilerini kurtaracağına inanmışlardır.⁵ Diğer taraftan "beklenen Mesih" inancının ortaya çıkmasında, "üstün ve seçilmiş millet olma" düşüncesinin de rolü büyüktür.⁶

Mesihçilik, Yahudilerin Allah yolunu yeniden bulacağı Mesih'e ait bir rüya devridir. Bu rüya, öncelikle çok kuvvetli bir milliyetçilik ümididir. Hıristiyan çağı döneminde Filistin, Romalılar'ın egemenliği altında iken, Mesihî ümit ateşlenmiştir ve Mesihçilik, evrensel bir ideal ve ahlâk olarak gelişme göstermiştir. Evrensel tarihin yegâne hedefi, yeryüzünde "Allah'ın Krallığı"nı kurmaktır. Bu krallık, dinî safiyetin ve sosyal adaletin model devleti olacaktır. İşte o zaman şiddete gerek kalmayacaktır. Bu evrensel âhenk içinde Yahudiler rehberlik rolünü üstlenecektir. Âhir zamanda insanlık, adaleti gerçekleştirmeyi başaracak, bunun sonucunda Allah'ı tanıma evrenselleşecektir.⁷

Eski İnan, Sümer, Hint ve Çin geleneklerinde de izine rastlanan Mesihçilik kavramı, Yahudilik'teki biçimiyle şimdiki zamanın kötü görülmesi ve bu dünyada kurulacak yeni düzen (Mesihî dönem) beklentisine karşılık gelmektedir. Buna göre Yahudi Mesihçilik anlayışındaki asıl vurgunun geçmişteki altın çağ fikrinden ziyade, gelecekte kurulacak yeni ve mükemmel düzen üzerine olduğu ileri sürülmektedir.⁸ En son ifade ettiğimiz husus bağlamında şunu da söyleyebiliriz: Yahudilik'te Eski Ahid'in peygamberler bölümü (Neviim) ve Talmud, Mesih'in şahsiyetinden daha çok Mesihî devreye önem vermişlerdir. Buna göre Allah, Mesihî dönemin olacağını düşünerek dünyayı yaratmıştır. Mesih, insanlık tarihinin bir ürünü, bir sonucudur. Yine Mesihî toplum, in-

5 Nuh Arslantaş, *İslâm Toplumunda Yahudiler*, İstanbul 2008, s. 254; Şemseddin Günaltay, *Suriye ve Filistin-Yakın Şark III*, Ankara 1947, s. 320.

6 Abdurrahman Küçük, *Dönmeler Tarihi*, Ankara 1992, s. 135-136.

7. E. Royston Pike, "Messianism", *Encyclopaedia of Religion and Religions*, London 1951, s. 250-251; Francine Kaufmann-Josy Esienberg, "Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik", *Din Fenomeni* içinde derleme ve trc. Mehmet Aydın, Konya 1993, s. 97.

8 Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik*, İstanbul 2008, s. 114.

sanların çabalarıyla oluşturulmuş ideal bir toplumdur. İnsanlık bu işte başarılı olamazsa bile, Allah yine de Mesih'ini gönderecektir.⁹

Bir hususun daha bilinmesinde fayda mülâhaza ediyoruz: Yahudi cemaatinin tarih boyunca maruz kaldığı toplu cezalar, onları zamanla Mesih'le ilgili konularda temkinli davranmaya itmiştir. Bu yüzden Yahudi tarihinde Mesihliğini ilân eden kimselere karşı farklı tavır geliştirilmiştir. Sürgün yıllarında Yahudi âlimler, belki de cemaatin tarih boyunca geçirdiği kanlı tecrübelerden veya meselenin istismarından dolayı, Mesih'ten ziyade mesihî bir toplumun teşkiline gayret etmişlerdi. Çünkü onlara göre mesihî toplum, en ideal toplumdur. Bu ideal toplumun inşası için Yahudi kanununa uymak, günahların kefaretiyi ödemek, ibadeti, orucu ve duayı artırmak gerekti.¹⁰

İlk Mabet Dönemi (M.Ö. 960-587)'nde Yahudilik, Mesianik bir din değildi ve Kurtarıcı kavramı, Babil sürgününden sonra ve "günlerin sonu" olgusu ile bağdaşık olarak gelişmeye başlamıştır.¹¹

Mesihçilik, eskatolojik ifadeyi anlamına kattığı İkinci Mabet Dönemi (M.Ö. II. - M.S. II. yy.) literatüründe önemli bir unsurdur ve Roma yönetimi altında yaşayan Yahudilerin durumu kötüye gittiğinde Mesih coşkusu ve tasavvuru da gelişmiştir.¹² Mesihçilik, yine aynı dönemde apokaliptik algılara aşırı bağlı Yahudi grubu olan Ölü Deniz Mezhebi'nin önemli özelliklerinden biridir. Bunların Mesihçilik anlayışı öbür dünyaya dayanır.¹³

Bu doktrin, İkinci Mabet Döneminin sonlarından itibaren Yahudi dininin önemli bir parçası hâline gelmekle birlikte, başlangıç itibarıyla Yahudiliğin Mesihî karaktere sahip, yani eskatolojik mânâda kurtarıcı ve kurtuluş motifleri etrafında şekillenen bir din olduğunu söylemek güçtür.¹⁴

Yahudi tarihinde önemli bir rol oynayan Mesih inancı İkinci Tapınağın yıkılışı ve Romalıların Babil istilâsı esnasında Yahudilerin diasporada

9 M. Aydın, *Din Fenomeni*, s. 126; ayrıca bk. *Le Talmud*, ed. Adin Steinsaltz, Kudüs 1994-Paris 1995, I, 106.

10 Michael G. Morony, *Iraq after the Muslim Conquest*, Princeton-New Jersey 1984, s. 322.

11 Yusuf Besalel, "Mesianizm", *Yahudilik Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, II, 398.

12 *Dictionnaire Encyclopédique Du Judaïsme*, Ed. Geoffrey Wigoder, Paris 1996, s. 661.

13 *Dictionnaire Encyclopédique Du Judaïsme*, s. 661; Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, II, 399; Gürkan, *Yahudilik*, s. 116.

14 Gürkan, *a.g.e.*, s. 115.

millî egemenlik durumundan politik ilişkiler durumuna geçmesinde yardımcı olmuştur. Esaret dönemleri boyunca Mesih umudu, Yahudi halkının cesaretinin devam etmesinde ve dinsel törenlerde ifade ettikleri gibi İsrail topraklarına geri dönme hayalinin bir gün gerçekleşeceğine dair onlara güvence vermesinde katkı sağlamıştır.¹⁵

Rabbînik düşüncede Mesih, insanlık tarihinin zirvesindeki İsrail'i kurtaran ve ilâhî krallığı kuracak kral olarak algılanmıştır. İncil, âhir zamandan bahsettiğinde, Rabbînikler tüm dikkatlerini Mesih çağını hatırlatan insan üzerinde yoğunlaştırmışlardır.¹⁶

Bu arada birkaç noktaya daha dikkat çekmek istiyoruz: Tanah literatürü içinde eskatolojik mânâda Mesih kelimesinin geçtiği tek kitap “yağlanmış prens” ifadesine yer veren Apokaliptik karakterli Daniel Kitabı (M.Ö. 165)'dir. Bununla birlikte Roma yönetimine denk gelen geç Apokaliptik ve Rabbîni literatürde söz konusu kurtuluş ve ideal kral temalarının eskatolojik mânâda “kurtarıcı Mesih” biçimine dönüştüğü görülmektedir.¹⁷

Nitekim aynı döneme ait Yeni Ahit literatürünün, İsa'nın Yahudilerin beklediği Davudoğlu Mesih olduğu ve Mesihî dönemin yakında başlayacağı inancı üzerine şekillendiğini; Yahudi kutsal kitap literatüründe ise Mesih'in mahiyeti ve görevine yönelik farklı nitelemelerin karşımıza çıktığını da söylemeliyiz.¹⁸

Apokaliptik ve Rabbîni literatürde Mesih figürü ve Mesihî çağa paralel olarak “Mesih'in doğum sancıları” şeklinde isimlendirilen ve onun gelişini haber veren birtakım olumsuz gelişmeler ve olaylardan da bahsedilmiştir. Mabed'in yıkılmasıyla ivme kazanan Mesih beklentisi, milâdî I. yüzyıldan itibaren Mesihî hareketlerin ortaya çıkışına şahitlik etmiştir. Özellikle baskı ve zulüm zamanları ile siyasî değişim ve karışıklığın yaşandığı dönemler, söz konusu pasif Mesihî beklentinin ateşli ve aktif devrim hareketine dönüşmesine zemin hazırlamıştır.¹⁹

15 *Dictionnaire Encyclopédique Du Judaïsme*, s. 661.

16 *Dictionnaire Encyclopédique Du Judaïsme*, s. 661.

17 Gürkan, *Yahudilik*, s. 116.

18 Geniş bilgi için bk. Gürkan, *Yahudilik*, s. 116-117.

19 Gürkan, *Yahudilik*, s. 117.

Kurtarıcı Mesih inancı Orta Çağ'da da devam etmiş; ancak Rabbâni literatürde genellikle öteki dünyayla özdeşleştirilen Mesihî dönemin mahiyeti ve fonksiyonu konusunda farklı anlayışlar ortaya çıkmıştır. Radikal ve tabiatüstü değişiklikler ve Tanrı'nın tarihe mucizevî müdahalesiyle kurulacak olan Mesihî düzen ve toplu kurtuluş fikri, kabalistik gelenek içinde ve halk arasında öteki dünya fikrinin önüne geçerken, öbür dünyada karşılık bulacak olan ferdi sorumluluk ve kurtuluş fikrini ön plâna atan İbn Meymûn (1135-1204) gibi kimi Yahudi düşünürler, Mesihî dönemi siyasî üstünlük ve Tevrat öğretisinin ihyası anlamında tabii yolla ve tadrîcen gerçekleşecek bir düzenden ibaret görmüşlerdir.²⁰ Mesih beklentisi, bilhassa siyasî değişiklik ve az önce ifade ettiğimiz gibi Mesih'in doğum sancıları olarak yorumlanan baskı ve zulüm dönemlerinde daha da şiddetlenirken Yahudi tarihi, Orta Çağ boyunca gerek Müslüman gerekse Hıristiyan coğrafyalarında Mesihlik iddiasında bulunan çeşitli şahsiyetlerin ve Mesihî hareketlerin ortaya çıkışına sahne olmuştur.²¹

Bu dönemde, özellikle Yeremya ve Daniel kitaplarında yer alan bilgilerden hareketle²², Mesih'in gelişiyile ilgili hesaplamalar da yoğun biçimde Yahudi kültürü içerisinde yer almıştır. Genellikle sürgün, katliam, siyasî devrim ve salgın hastalıkların baş gösterdiği tarihlerle örtüşen bu hesaplamalar doğru çıkmayınca, Yahudilerin günahkârca davranışlar içerisinde olmaları Mesih'in gelmeyişinin nedeni olarak gösterilmiş ve yeni yeni tarihler ortaya atılmıştır. Bu tür hesaplamalara karşı kimi rabbiler tarafından, Mesih'in geliş tarihinin bilinemeyeceği ve her şeyin tövbe ve iyi amele bağlı olduğu, Tanrı'nın İsrail'den sonra ilgili zamanı bildirmemek ve sonun gelişini zorlamamak üzere söz aldığı şeklinde görüşler de ortaya atılmıştır.²³

Diğer yandan Mesihçilik inancı açısından bir nevi dönüm noktası niteliğindeki gelişme, Yahudilerin İspanya'dan sürülmesi ve bunun akabinde dünyanın iyileştirilmesi ve eskatolojik kurtuluş öğretisini esas alan Safed

20 Gürkan, *Yahudilik*, s. 118.

21 Geniş bilgi için bk. David Flusser, "Second Temple Period", *Encyclopaedia Judaica*, Ed. Ruth-Cecil, Jerusalem, ts. XI, 1410; Küçük, *Dönemler Tarihi*, s. 144-148; Kutluay, *İslâm ve Yahudi Mezhepleri*, s. 201-209.

22 Yeremya: 25/11; 29/10; Daniel, 9,12/11.

23 Gürkan, *Yahudilik*, s. 119.

Kabalası'nın ya da Lurianik Kabala'nın ortaya çıkışıdır.²⁴ Lurianik Kabala, Mesihî dönemin gerçekleşmesi sürecinde Yahudi fertlere özel bir misyon yüklemek sûretiyle, sürgün tecrübesine ve Mesihî beklentiye yeni ve mistik bir boyut kazandırmış ve Mesihî-mistik hareketlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bunların başında Sabataycılık ve onun devamı niteliğindeki Dönme ve Frankist hareketleri gelmektedir.²⁵

Mesih'in, "çok güçlü zihinsel yetenekleri olan bir insan, çok belirgin bir peygamber olarak Yahudilere örnek bir tarzda ortaya çıkacağını ileri süren meşhur Yahudi filozofu İbn Meymûn'a²⁶ ait on üç prensipten oluşan Yahudi Âmentüsünün²⁷ yanı sıra, Yahudilerin günlük sabah duasında da iman ikrarı biçiminde yer alan Mesih inancı, modern döneme gelindiğinde Ortodoks Yahudilik tarafından hâlâ korunurken; kurtarıcı Mesih figürünü reddeden Reformist Yahudilik, tüm insanlığın durumunun tedricî olarak iyileştirilmesi ve dünyada barışın tesisi anlamında evrensel nitelikli Mesihî çağa vurgu yapmıştır. Ultra-Ortodoks olarak nitelendirilen Habad Hasidiliği'nin bir kolu olan Lubaviçer grubu ise beklenen Mesih'le özdeşleştirdikleri 1994 yılında ölen son liderlerinin şahsında Mesihî sürecin hâlihazırda başlamış olduğuna inanmakta; modern İsrail devletini de bu sürecin bir parçası olarak görmektedir.²⁸

Aslında bu son cümleler, Modern Yahudiliğin Mesih algısına ilişkin çok küçük bir giriş mahiyetinde düşünülebilir. Biz bu tebliğimizde öncelikle modern Yahudi oluşumlarının tarihî süreç içerisinde nasıl bir çerçeveye oturduğuna ve çıkış noktasının hangi hareket olduğuna işaret ettikten sonra, modern Yahudi akımları arasında en liberal kanadı temsil eden Reformist Yahudilik'te Mesih inancının düşünce ve eylem plânında geçirdiği evreler ve bugün gelinen noktada ne gibi sonuçlar ürettiğine dair birtakım mülâhazaları ifade etmek istiyoruz.

24 Geniş bilgi için bk. *Dictionnaire Encyclopédique Du Judaïsme*, s. 600-605; Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Ankara 1998, s. 239.

25 Geniş bilgi için bk. *Dictionnaire Encyclopédique Du Judaïsme*, s. 891-892; Küçük, *Dönmeler Tarihi*, kitabın tamamı.

26 Bk. Besalel, "Mesianizm", *Yahudilik Ansiklopedisi*, II, 399; *Dictionnaire Encyclopédique Du Judaïsme*, s. 617.

27 Kutluay, *İslâm ve Yahudi Mezhepleri*, s. 128-129; Chaim I. Waxman, "Messianism, Zionism, and the State of Israel", *Modern Judaïsme*, vol. 7, no. 2, s. 176.

28 Gürkan, *Yahudilik*, s. 119-120.

XVIII. yüzyıl Aydınlanma (Haskala) hareketiyle ortaya çıkan modernite çağı, geleneksel dil anlayışı ve toplum yapısı üzerinde oluşturduğu tesire paralel olarak Yahudi kimliğinin ciddi mânâda kırılmaya maruz kaldığı bir dönemdir. İlk bakışta bir nevi avantajlar ve fırsatlar ortamı olarak değerlendirilebilecek olan Aydınlanma ve Yahudilerin özgürleşmesi süreci, Yahudi toplumu üzerinde de doğrudan etki etmiş; bariz bir otorite kaybına ve dağılmaya yol açmıştır. Zira modernite öncesi Yahudi toplumları, coğrafi ve kültürel farklılıklara ve siyasi çalkantıların da etkisiyle ortaya çıkan çeşitli akımların varlığına rağmen yaşadıkları ülkelerde büyük ölçüde homojen Yahudi cemaatleri oluşturmuşlar, rabbilerin otoritesi ve Halaha'nın rehberliği sayesinde temel dinî konularda ortak bakış açısına sahip olabilmişlerdir. Buna karşılık, moderniteyle birlikte Yahudilik, az önce de belirttiğimiz gibi gerek din gerekse toplum olarak hem biçim hem de muhteva itibarıyla değişime uğradığı ve etkisi hâlâ devam eden bir dönemece girmiştir.²⁹

Toplum yerine bireyi, din ve gelenek yerine akli merkeze koymak suretiyle aklın kayıtsız şartsız üstünlüğü, evrenselcilik ve ferdiyetçilik gibi ilkeler üzerine temellenen Aydınlanma hareketiyle birlikte din olgusu, sosyal alanı dışlayacak şekilde ferdi boyuta indirgenmiştir. Fakat bu süreç, geleneksel biçimiyle, dinî ve etnik unsurları bir arada barındıran Yahudiliği, Yahudi toplumunun varlık sebebi ve başlı başına kimliği olmaktan çıkarıp sıradan ve modern anlamıyla bir inanç sistemi ve Yahudi kimliğinin ferdi ve cüz'î bir parçası hâline getirmiştir. Geto düzenini sona erdirip Yahudilere eşit vatandaş ve bundan da önemlisi birey olma imkânı sunan özgürleşme süreci tüm bunları gerçekleştirirken Yahudilerin topluluk olma vasfını ve gelenek ile geneğe dayalı dinî otoritenin Yahudi toplumu üzerindeki belirleyici ve birleştirici etkisini neredeyse sıfırlanmıştır. Buna paralel olarak daha önce Yahudi dinî hukuku (Halaha) tarafından tanımlanan Yahudi kimliği ile Yahudilerin gelenek vasıtasıyla doğrudan ve sorgusuz sualsiz elde ettikleri Yahudi olma özellikleri, modern süreç ile beraber ferdi tercih konusu, dolayısıyla yeniden ve farklı şekillerde tanımlanması gereken bir soru ve sorun hâline gelmiştir. Az sonra tebliğ başlığıyla ilgili yönüne vurgu yapacağımız Aydınlanma sürecinin en bü-

²⁹ Gürkan, *Yahudilik*, s. 39.

yük etkisi, Yahudiliğin en temel ve ayırt edici boyutunu oluşturan Halaha üzerinde kendini göstermiş, Yahudilerin çevredeki toplumlara entegrasyonu ve sosyalleşme süreci en başta Şabat ve kaşer kuralları ile sinagog ibadeti olmak üzere, Yahudi kimliğinin en büyük göstergelerinden olan fiillerin tercihen ya da kaçınılmaz olarak terk edilmesi veya radikal değişikliğe uğraması, dolayısıyla sokakta başlayan asimilasyonun eve ve mabede taşınması sonucunu ortaya çıkarmıştır.³⁰

Diğer taraftan az önce sözünü ettiğimiz Yahudi kimliğinin bütünlüğünün bozulma süreci sadece dinî boyutu değil, aynı zamanda tek başına etnik boyutu esas alacak şekilde Yahudiliğin tek bir unsura, dolayısıyla salt dinî ya da salt etnik kimliğe indirgenerek belli açılardan radikalleşmesi ve sekülerleşmesiyle sonuçlanmıştır. Bu doğrultuda, daha farklı Yahudi oluşumlarına da zemin hazırlayacak şekilde, sırf din vurgusu üzerine temellenen ferdiyetçi ve liberal karakterli Reformist Yahudilik hareketinin yanı sıra, bunun tam karşısı olarak iki farklı tepkinin ve ilgili oluşumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Buna göre bir yanda, kendisini Rabbâni Yahudiliğin devamı olarak tanımlasa da, geleneksel biçimiyle Yahudiliği tarih boyunca ayakta tutan adaptasyon tecrübesini göz ardı etmek sûretiyle yeni olan her şeye karşı çıkan katı ve statik karakterli Ortodoks Yahudilik, diğer yanda ise dini dışlayacak şekilde salt milliyet ve etnisite eksenli seküler Siyonizm hareketi doğmuştur³¹ ki; sözünü ettiğimiz bu oluşumlar ve özellikle modern süreçte farklı isimlerle karşımıza çıkan diğer oluşumlarla ilgili söylenebilecek pek çok şey, belki başka bir tebliğin konusu olarak değerlendirilmelidir.

Bütün bu izahlardan sonra tebliğ konumuzun daha iyi anlaşılabilmesi açısından Modern Yahudiliğin temeli ve başlangıcı sayılan Haskala³² hareketine, bir noktaya vurgu yaptıktan sonra yeniden dönmek ve bununla ilgili olarak çok genel bir çerçeve çizip, Haksala mensuplarının Mesih'e bakış açılarına ilişkin birkaç hususa işaret etmek istiyoruz.

30 Gürkan, *Yahudilik*, s. 39-40.

31 Gürkan, *Yahudilik*, s. 40.

32 Geniş bilgi için bk. *Dictionnaire Encyclopédique Du Judaïsme*, s.434-435; Ali Osman Kurt, "Yahudi Aydınlanma Hareketi: Haskala", *Milel ve Nihal*, İstanbul 2011, c. 7, sy. 1 (Ocak-Nisan 2010), s. 33-59 ve adı geçen makalede zikredilen kaynaklar.

Ortaçağdan yeniçağ boyunca aydınlanma dönemine kadar olan sürede Yahudilerin diğerleriyle yaşama tecrübesinde büyük bir değişiklik olmamıştır. Bu klâsik tecrübenin şeklinde bir sıçrama yapan tek istisnai örnek İspanya Yahudileri ile ilgilidir. XV. Yüzyıldan itibaren İspanya'nın işgalini tamamlayan Hıristiyanlar Yahudileri zorla vaftiz etmeye başladılar. Gönülsüz yapılan bu Hıristiyanlaştırma işleminin sonucunda Marona adıyla anılan Yahudiler ortaya çıkmıştır. Dış görünüşüyle Hıristiyan, gerçekte Yahudi olan Maronaların Avrupa hümanizminin oluşumuna ciddi anlamda katkıları oldu. Öte yandan İspanya'dan kovulan diğer Yahudiler ise Avrupa'dan Asya'ya uzanan bölgede koloniler kurmaya başladılar. Böylece Bahya ben Joseph ibn Pakuda'dan (XII. Yüzyıl) Judah Halevi'ye (XII. Yüzyıl) kadar pek çok önemli Yahudi filozofu yetiştiren İspanya topraklarındaki Yahudiliğin altın çağı da sona ermiş oldu.³³

Bu dönem Hıristiyanlığa veya genelde gentilelere karşı duyulan nefretin dönüm noktasını teşkil eder. Gettolarda yaşam Mesih'i bekleme avuntusuyla geçer. İzdırıp, Mesih'in gelmesini hızlandıran yollardan biri olsa bile, yeterli ızdırabın çekilmemiş olduğu sonucuna varılır; çünkü Mesih hâlâ ortada yoktur. Mesihî toplumun kurulabilmesi için tarihin çalkalanması gerektiği şeklindeki devrimci ideolojilerin kökeni büyük oranda bu ızdırıp psikolojisine dayanır.³⁴

Gerçekte beklenen Mesih'in gelmesi oldukça yaklaşmıştı. Maronaların acıları yaklaşık 250 yıl sonra bitecektir. Mesih, insan değil, fakat bilim kılığında gelen asimilasyondur. Yeni Mesih olarak asimilasyon gentilelere bakışın şekline de etki edecektir. Yeni kurtarıcının adı Haskala'dır.³⁵

Avrupa'da XVIII. yüzyıl sonları ile XIX. yüzyıl başlarında gerçekleşen ve çoğunlukla Avrupa aydınlanmasının Yahudi versiyonu olarak görülen Haskala, Almanya'da başlayıp ardından diğer ülkelere yayılan ve 1880 başlarında Yahudi milliyetçilik akımının ortaya çıkışına kadar devam eden ideolojik ve sosyal bir harekettir.³⁶ Bununla birlikte, Haskala'nın kökleri, çok sayıda Yahudi

33 Kürşat Demirci, *Yahudilik ve Dini Çoğulculuk*, İstanbul 2000, s. 44.

34 Demirci, *Yahudilik ve Dini Çoğulculuk*, s. 44.

35 Demirci, *Yahudilik ve Dini Çoğulculuk*, s. 44.

36 Dan & Lavinia Cohn - Sherbok, *Yahudiliğin Kısa Tarihi* (Çev. Bilal Baş), İstanbul 2010, s. 125.

aydınının, kendi dinî geleneklerini zamanlarının bilimsel gelişmeleri ışığında anlamaya çalıştığı XVII. yüzyıl Hollanda'sına dayanır.³⁷ Yahudi Haskalası'nın, en etkili düşünürü ve felsefi anlamda kurucusu Moses Mendelssohn³⁸ (1729-1786)'dur. Mendelssohn kendisi Ortodoks bir Yahudi olarak kalmış; fakat Ortodoks olmayan fikirlerin gelişebileceği uygun bir ortam yaratmıştır.³⁹ Mendelssohn'un hareket içindeki en önemli düşüncelerinden birisi, Yahudiliği akla karşı değil, aksine akla uygun bir din olarak takdim etmesidir.⁴⁰ Yahudiliğin pozitif bilimlere doğrultusunda yorumlanması gerektiğini ileri süren Mendelssohn'a göre Yahudiler içerisinde buldukları toplumlara ve yasalara entegre olmalıydılar. Gerçek özgürlük ancak diğerleriyle eşit vatandaşlık hakkına sahip olmakla elde edilebilirdi. Avrupa, özellikle de Alman Yahudilerinin sekülerizasyonu büyük ölçüde Mendelssohn'un çabalarıyla gerçekleşmiştir. Onun fikirleri dinsel bir cemaat olarak Yahudilik'ten ulusal bir kimlik olarak Yahudiliğe geçişi kolaylaştırmıştır.⁴¹

"Haskala", en geniş anlamda, Batı Avrupa'da ortaya çıkan, Yahudiliği değişen ve gelişen dünyanın şartlarına uyumlu hâle getirmeye ve Yahudiler arasında modern Avrupa kültürünü yaymaya çalışan, içinde buldukları toplumla bütünleşmesini hedefleyen bir harekettir. Avrupa genelindeki Aydınlanmaya paralel olarak doğan Haskala hareketiyle, 1700'lü yıllarda Yahudiler kendi kabuğunu kırıp genel Avrupa toplumunun dilini, kültürünü, bilgi birikimini ve ideallerini benimsemeye başlamıştır. Batı Avrupa'da ortaya çıkan hareket, ardından Doğu Avrupa'ya yayılmış ve en sonunda Rusya'da II. Alexander'ın öldürülmesinden Yahudiler sorumlu tutularak Yahudi karşıtlığının artmasıyla Siyonist harekete dönüşmüştür. Bu yüzden Siyonizm'in düşünce temelinde Haskala'nın rolü büyük olmuştur.⁴² Dolayısıyla başka bir ifade ile bu hareket, sonu Siyonizm ve İsrail devletinin oluşumuna varacak olan modern seküler bir milliyetçilik hareketinin başlangıcıdır. Zira Maksilim

37 Cohn-Sherbok, *Yahudiliğin Kısa Tarihi*, s. 125.

38 Geniş bilgi için bk. *Dictionnaire Encyclopédique Du Judaïsme*, s. 654-657; Cohn-Sherbok, *Yahudiliğin Kısa Tarihi*, s. 126; Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Konya 2005, s. 801.

39 Cohn-Sherbok, *Yahudiliğin Kısa Tarihi*, s. 125.

40 Kurt, "Yahudi Aydınlanma Hareketi: Haskala" *Milel ve Nihal*, c. 7, sy. 1, s. 40.

41 Demirci, *Yahudilik ve Dini Çoğulculuk*, s. 45.

42 Kurt, "Yahudi Aydınlanma Hareketi: Haskala" *Milel ve Nihal*, c. 7, sy. 1, s. 33.

adıylı bilinen Yahudi aydınlar grubunun hareketi, giderek artan bir şekilde bir Yahudi anavatanı oluşturmanın gerekliliğini savunmaya başlamışlardır. Mendelssohn, kâhince bir inançla böylesi bir umudun gerçekteşmesinin büyük bir Avrupa savaşı olmaksızın mümkün olmadığını söylemiştir. Bununla birlikte, bu umut sürekli olgunlaşmıştır. Bu durum, kısmen Sabatay Sevi örneğinde olduğu gibi, geleneksel mesihî hareketlere bir tepki olarak görülmelidir.⁴³

“Haskala ve Mesih İnanıcı” başlığı altında kısaca şunu söyleyebiliriz: “Haskala düşüncesinin etkisiyle İsrail’in seçilmişliği ve Tanrı’nın İsrail’in lehinde tarihe müdahalede bulunduğu inancı zayıflamış, İsrail’in gelecekte kurtarıcı bir Mesih tarafından kutsal sayılan topraklarda bir araya getirileceği beklentisi (Mesihî kurtuluş fikri) yok olmaya başlamıştır. Bilhassa XVII. yüzyılın sonları ile XVIII. yüzyılın ilk yarısında Yahudi toplumunda “Mesih” beklentisi azalmıştır. Bu dönemde Sabatay Sevi hareketinin başarısızlığı, Haskala mensuplarının “Mesih” karşıtlığına katkı sağlamıştır. Mendelssohn, Yahudilerin kurtuluşunun sadece ilâhî irade neticesinde gerçekteşeceğini, Yahudilerin İsrail topraklarına dönüşünün ise politik ve seküler bir hadise olduğunu söylemiştir. Bazı aydınlanmacı yazarlar ise Mesih’in gelişini, metaforik mânâda, evrensel barış ve hoşgörü yönetiminin kurulması biçiminde anlamıştır. Sonraki yıllarda, Avrupa’dan kendilerine tanınan haklar ve özgürlüklere paralel olarak, mesihî inançta da büyük bir azalma görülmüştür.⁴⁴

Daha önce belirttiğimiz gibi aydınlanma ruhunun etkisiyle akılcılık, evrenselcilik ve ilerlemecilik gibi ilkeler üzerine kurulan Reformist Yahudiliğin ortaya çıkışı, söz konusu teorik zeminden ziyade, Yahudi dinini çağın şartlarıyla uyumlu ve özellikle dinden uzaklaşmaya başlayan Yahudiler için cazip hâle getirmek amacıyla ritüeli ilgilendiren konular üzerinden olmuştur. Bu bağlamda, 1810’lu yıllardan başlamak üzere, sinagog ibadeti ve şabat kuralları ile ergenlik ve evlilik merasimlerinde pek çok değişiklik uygulamaya konulmuştur.⁴⁵

Önce Almanya’da ortaya çıkıp başta Fransa ve İngiltere olmak üzere diğer Batı Avrupa ölkelerine yayılan, daha sonra da Amerika’ya taşınan ve bugün

43 Cohn-Sherbok, *Yahudiliğin Kısa Tarihi*, s. 127.

44 Kurt, “Yahudi Aydınlanma Hareketi: Haskala” *Milel ve Nihal*, c. 7, sy. 1, s. 51.

45 Geniş bilgi için bk. Gürkan, *Yahudilik*, s. 42.

bilinen hâlini burada alan Reformist Yahudilik, modern düşünce ve topluma inanç ve uygulama olarak en çok adapte olan Yahudi mezhebidir. Liberal Yahudilik (Avrupa'da kalan Reformist Yahudilere denir) ve İlerlemeci Yahudilik olarak da isimlendirilebilen Reformist Yahudilik'te, reform ile, tek bir reform değil fakat, devam eden bir süreç kastedilir. Bu hareketin Avrupa'da bulunduğu sıralardaki önde gelen savunucuları ve teorisyenleri olarak; Abraham Geiger (1810-1874), Samuel Holdheim (1806-1860), İsrail Jacobson (1768-1828); hareketin Amerika'daki temsilcileri David Einhorn (1809-1879), Kaufmann Kohler (1843-1926) ve aynı zamanda Reformist Yahudiliğin buradaki kurucu babası olarak da kabul edilen Isaac Mayer Wise (1819-1900) zikredilebilir.⁴⁶

Yukarıda saydığımız isimlerden bankacı İsrail Jacobson XIX. asrın başında bir reform programı başlatmış; Yahudiliğin modernizasyonunu içeren bu program çerçevesinde Westfalya Krallığı'nın pek çok yerinde gentileler ve Yahudilerin yan yana okuduğu okullar kurmuş ve reform mabedleri açmıştır. Seesen'de ilk reformist sinagogu açan Jacobson, Yahudiliğin tarih içerisinde şekil aldığını, bazı doktrinlerin zamanla geliştiğini ve öğretinin tamamının otantik olamayacağını ileri sürmüştür. Bu sırada 1818'de Hamburg'da açılan bir reform mabedinde söz konusu mabedin cemaati kendilerine ait bir dua kitabı yayınlamış ve bu kitapta tekrar edilen dualar çıkarılmıştır. Sion'un yeniden inşası ve Mesih'in gelişi ile ilgili liturji tamamen kaldırılmıştır.⁴⁷

1840'lı yıllara gelindiğinde ise başta Reform Yahudiliğin teorik açıdan fikir babaları arasında yer alan Abraham Geiger ve Samuel Holdheim⁴⁸ olmak üzere, Yahudi dininin modern bilimsel metot ışığında incelenmesini savunan ve modern Yahudi araştırmalarının öncülüğünü yapan radikal görüşe sahip liberal rabbiler tarafından Talmud'un otorite olma özelliği reddedilmiş; sünnetin ve kısmen Şabat kurallarının terki savunulmuş; seçilmişlik, vahyin değişmezliği ve kurtarıcı Mesih fikri ile kutsal topraklara dönüş ve Mabed'in yeniden inşasına yönelik tüm atıfların ve kadın cinsine yönelik olumsuz ifade-

46 Fuat Aydın, *Yahudilik*, İstanbul 2004, s. 66-67.

47 Cohn-Sherbok *Yahudiliğin Kısa Tarihi*, s. 128; Demirci, *Yahudilik ve Dini Çoğulculuk*, s. 45-46; ayrıca bk. <http://divinity.uchicago.edu/martycenter/conferences/democraticprospect/private/copulsky.pdf> 06.01.2012 14.26

48 Salime Leyla Gürkan, "Yahudi Geleneğinde Reform Anlayışları", *Milel ve Nihal*, İstanbul 2009, c. 5, sy. 2, s. 158.

lerin dua kitaplarından çıkarılması öngörülmüştür. Bu süreçte Yahudilik bir hayat tarzı yerine, inanca dayalı özü aynı kalan; fakat ritüel boyutu değişerek gelişen dinamik ve aynı zamanda evrensel misyona sahip bir din, bir inanç sistemi olarak tanımlanmıştır.⁴⁹

Mesih doktrini ve âyindeki yerinin ele alınması, 1845'teki Frankfurt Rabbinik Konferansı'nda olmuştur. Doktrinin çağdaş anlamı üzerine tartışmalar yapıldığı sırada radikal bir reformcu olan Samuel Holdheim, Yahudi Mesihçiliği içindeki millî ve dinî öğeleri ayırt etmeye çalışmış; doktrinin saf dinî anlamının ifade edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Holdheim, Mesihî beklentinin dinî anlamının iki şekilde anlaşılabilceğini söylemektedir: Bunlardan birincisi, kurtuluş arzusu ve ruhî mahrumiyetten kurtulma; ikincisi ise, Tanrısal krallığın dünyada gerçekleştirilmesi veya Musa yönetiminin yeniden siyasi yapılanması ki, bu tek başına tüm Musa şeriatının bir Yahudi için yerine getirilmesini mümkün kılar. Ona göre Yahudi anlayışına sıkı şekilde sahip olan kişilerce dillendirilen dinî istekler ve Yahudilik misyonunu yerine getirmeye çalışan kişiler, bunları yapmak için Yahudi devletinin varlığına bağlı değillerdir. Ancak bu kişilerin atalarının topraklarında siyasal olarak birleşmelerine ihtiyaçları vardır. Bu konuda Ortodoks ve Reform anlayışları arasında dinî kavrayış açısından farkın olduğu açıktır. Katı Ortodoksluğun dinle ilgisi, Yahudi Devleti'nin yeniden kurulması amacını taşımasıdır. Diğer taraftan reform ise, dinin gereği olarak siyasi ve millî birleşmenin mümkün olan en yakın zamanda gerçekleşmesi amacını taşır.⁵⁰

Başka bir reformcu olan Samuel Hirsch (1808-1888)'e göre Mesih doktrini, insanın dünya üzerinde mükemmel bir şekle getirilebileceğidir. Bu, Yahudiliği diğer dinlerden ayıran temel bir özelliktir. Gelecekle ilgili kutsal metinlerdeki geleneksel bir kavram olan Yahudi Devleti'nin yeniden inşası, "insanî sınırlar" olarak anlaşılmalıdır. Hirsch, çağdaş siyasi gelişmelerin gerçekleşmesinin, Mesih çağının başlangıcı olduğuna inanmaktadır ki bu, insanlığın artan kurtuluşudur.⁵¹

49 Gürkan, *Yahudilik*, s. 42.

50 <http://divinity.uchicago.edu/martycenter/conferences/democraticprospect/private/copulsky.pdf> 06.01.2012 14.26

51 <http://divinity.uchicago.edu/martycenter/conferences/democraticprospect/private/copulsky.pdf> 06.01.2012 14.26

Reformist hareket, özellikle Amerika'ya geçtikten sonra az önce isimlerini zikrettiğimiz Isaac Mayer Wise ve Kaufmann Kohler'in öncülüğünde oluşturulan din adamı yetiştirmeye (Hebrew Union College, 1875) ve dinî karar mekanizması sağlamaya yönelik (Central Conference of American Rabbis, 1889) teşkilatlanmasıyla kısa sürede buradaki en sistemli ve güçlü Yahudi mezhebi konumuna gelmiştir. Fakat öncülük ettiği tüm radikal yeniliklere rağmen Reformist Yahudilik, başından itibaren düstur olarak benimsediği "zamanın ruhu" ve "ilerlemecilik" prensiplerine uygun bir biçimde gerek inanç, gerekse pratiği ilgilendiren hususlarda farklı dönemlerde benimsediği tavır ve duruşları, değişen şartlar doğrultusunda yeniden yorumlama yoluna gitmiş ve bir asrı aşkın süre zarfında ciddi değişim geçirmiştir.⁵² İşte Reformist Yahudiliğin temel prensiplerini belirlemek üzere bugüne kadar düzenlenen pek çok platform ve bu platformlarda alınan kararların muhtevası, söz konusu değişimi yansıtmaktadır.

Modern Ortodoks Yahudi inancına göre Mesianik dönem; sürgündekilerin bir araya geleceği, Yahudilerin, atalarının topraklarından Erets Yisrael (İsrail toprakları)'de toplanıp burası ile ilgili olan Mitsvot dahil dinî vecibelerini yerine getirebilecekleri, hatta Yeruslayim'deki Mabet'te kurban ritüelinin de uygulanabileceği dönemi ifade etmektedir.⁵³

XIX. yüzyıldaki klâsik Reform hareketi, Mesih'i bir insan olarak kabul edenlerin görüşünü dışlamış; Mesih doktrinini iki şekilde yeniden yorumlamıştır. İlk olarak o, bireysel Mesih inancı yerine, Mesih çağı inancını koymuş; ikinci olarak Mesih beklentisi, geleneksel bağlamı olan sürgünlerin Sion'a dönüşü algısından kopmuştur. Mabet'in yıkımı ve Yahudilerin sürgün edilmesi felâket olarak değil, Yahudiliğin tüm insanlığa karşı misyonunu yerine getirmesi için daha büyük fırsatlar olarak görülmesi şeklinde algılanmıştır. Söz konusu hareketin temsilcilerine göre bütün dünya mükemmel hâle gelebilir ve Yahudilik örnek olarak monoteizm, tüm insanlığın dini olabilirdi. Daha fazla liberalleşme, Yahudi aydınlanması, daha iyi eğitim teşkilatları açısından Batı dünyasındaki ilerleme, peygamberlerin hayalini kurduğu Mesih çağı-

52 Gürkan, *Yahudilik*, s. 42-43.

53 Besalel, "Mesianizm", *Yahudilik Ansiklopedisi*, II, 399; *Dictionnaire Encyclopédique Du Judaïsme*, s. 663.

nın şafağı gibi karşılanmış, dua kitaplarından Sion'a dönüşle ilgili bölümler kaldırılmıştır.⁵⁴

Amerikan Reform Yahudiliğinin 1869 yılındaki Philadelphia programı, bir şahsî Mesih yerine, "Tek ve yegâne Tanrının itirafında Tanrının evlatları olarak bütün insanların birliği"yle nitelenmiş mesiyaniğin çağın gelişine olan iyimser inancı koymuştur.⁵⁵

1885 yılında Kaufman Kohler başkanlığında toplanan Pittsburgh Platformu⁵⁶, Reformist hareketin temel prensiplerini belirlemiş; bilim adamlarının, antropologların, tarihçilerin ve Kitab-ı Mukaddes kritikçilerinin bulgularını dikkate almak için Yahudiliğin modernleşmesi gerektiği hususunda anlaşmaya varmıştır. Karar altına alınan prensipler arasında "Gelecekteki bir Mesih beklentisinin terk edilmesi" de vardır. Pittsburgh Platformu'nda Reformistler, Yahudi Mesianizmi'ni beynelmül bir gelişme ve adalet hareketi olarak tanımlamıştır. Bu hareket sonucunda İsrail topraklarında ulusal ve dinsel yaşam tekrar oluşacaktır. Ancak Nazizm, insanlığın mükemmelleşmesi idealini yıkmıştır.⁵⁷

1937'de Ohio Columbus'ta reformist hahamlar tarafından gerçekleştirilen konferans, Pittsburgh Platformu'na uyarlanmıştır. 1937 Pittsburgh Programı; bir Yahudi vatanının kurulmasının yanı sıra, Tanrı'nın Krallığı'nın, uluslararası kardeşliğin, adaletin, gerçeğin ve dünya barışının kurulmasını da Mesianik bir amaç olarak tanımlamıştır.⁵⁸ Söz konusu konferansta "Mesih" sorununu dillendiren bir vurgu şöyledir: "Bizim insanımız, yaşadığı her yerde vatandaşlık sorumluluk ve görevlerini sadakatle yerine getirmenin, Yahudi dinine ve bilgisine yer bulmanın zeminini oluşturmaya çalıştı. Kutsal toprak

54 Louis Jacobs, "In Modern Jewish Thought", *Encyclopaedia Judaica*, XI, 1415-1416; *Dictionnaire Encyclopédique Du Judaïsme*, s. 663.

55 R.J.Zwi Werblowsky, "Yahudi Mesihçiliği", çev. Ali Coşkun, *Mesih'i Beklerken*, İstanbul 2003, s. 56.

56 Geniş bilgi için bk. Louis Jacobs, "In Modern Jewish Thought", *Encyclopaedia Judaica*, XI, 1415; Cohn-Sherbok, *Yahudiliğin Kısa Tarihi*, s. 131; Gürkan, *Yahudilik*, s. 43; Aydın, *Yahudilik*, s. 67; Baki Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Ankara 1997, s. 148; Werblowsky, "Yahudi Mesihçiliği", *Mesih'i Beklerken*, s. 56.

57 *Dictionnaire Encyclopédique Du Judaïsme*, s. 663; Besalel, "Mesianizm", *Yahudilik Ansiklopedisi*, II, 399.

58 *Dictionnaire Encyclopédique Du Judaïsme*, s. 664; Besalel, "Mesianizm", *Yahudilik Ansiklopedisi*, II, 399.

Filistin’de bütün Yahudilerin orayı Yahudi anavatanı olarak yeniden inşa etme yükümlülüğünü doğruluyoruz. Bu gayret onu yalnızca baskı altındakiler için bir sığınak olarak değil ayna zamanda Yahudi kültürü ve manevî hayatı için bir merkez olarak yeniden yapılandırmak içindir. Çağlar boyunca her tür paganizm ve materyalizm karşısında Tanrı’ya şahitlik etmek, İsrail’in misyonu olmuştur. Biz, Tanrı’nın krallığını tesis etme, evrensel kardeşlik, adalet, yeryüzünde barışı ve hakkı kaim kılmak konusunda tüm insanlıkla işbirliği yapmayı tarihî görevimiz olarak görüyoruz. Bu bizim Mesihçi hedefimizdir.”⁵⁹

1937’deki Columbus Platformu’na yansıyan değişim sinyalleri, Holokost⁶⁰ bilincinin ve söyleminin dorukta olduğu bir dönemde 1976 yılında San Francisco’da yapılan toplantıda belirgin hâle gelmiştir. Son olarak 1999 yılındaki Pittsburgh Konvensiyonu da sonuç olarak klâsik Reformist anlayışın gelenek lehine yumuşamaya uğradığı bir duruşu temsil etmiştir. Bugün itibarıyla de Reformist Yahudilik, çoğulculuk, ferdiyetçilik, kadın-erkek eşitliği gibi ilkelerden taviz vermeksizin gerek evde uygulanan kurallar, gerekse sinagog ibadeti noktasında, fertten ferde ve sinagogdan sinagoga değişmekle beraber, geleneği ve pratiği biraz daha fazla dikkate alan, en azından buna kapı aralayan bir anlayışı benimsemektedir.⁶¹

Conservative Yahudilik de Kurtarıcı İnancını Mesianik bir dönemle ifade etmiş; bu dönemin evrensel bir barış, sosyal adalet ve kötülüğün yok edilmesi ile teşhis edilebileceğini belirtmiştir. Dolayısıyla Yahudilerin de bu çağın gelmesi için olumlu davranışlarıyla gerekli sorumluluğu taşıması gerekmektedir.⁶² Reconstructionism akımı (Yeniden Yapılanmacı Yahudilik)⁶³ ise, bir insan olarak Maşiah kavramını reddetmiş ve bu kavramı dua kitaplarından çıkartmıştır.⁶⁴ Bu bağlamda şu hususu da ilâve etmeliyiz ki; modern dua kitaplarında İsrail Devleti için son derece olumlu referanslar olmasına rağmen kişisel dönüş ile ilgili vaaz yoktur. Bu Mesihsiz bir Mesih çağıdır, yani

59 Louis Jacobs, “On Modern Jewish Thought”, *Encyclopaedia Judaica*, XI, 1416.

60 Holokost, Derleyen: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 1997, kitabın tamamı.

61 Gürkan, *Yahudilik*, s. 43-44.

62 <http://www.myjewishlearning.com/beliefs/Theology/AfterlifeandMessiah/Messianism/ModernMessianism.shtml> 30/11/2011 09.17

63 Geniş bilgi için bk. Mordecai Kaplan, *Judaism as a Civilisation*, USA 1981, s. 23 vd.

64 Besalel, “Mesianizm”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, II, 400.

Yahudi halkının, modern ve evrensel biçimde önceden belli olan kaderinin yerine getirilmesidir.⁶⁵

Diğer taraftan Modern Yahudiliğin Mesih anlayışını daha iyi kavrayabilmemiz açısından XVIII. yüzyılın manevî hareketi olan Hasidizm'in⁶⁶ "kurtuluş fikri"ne birkaç cümle ile değinmek istiyoruz: Hasidizm, kurtuluş için yeni yaklaşımlarla ilgilenmiş; yanlış bir Mesihçilik olan Sabataycılık fiyaskosundan sonra, Mesihçiliğin aktif versiyonunu bırakarak, kurtuluşu bireyin içinde arayan bir anlayışa yönelmiştir. Hasidizm'in kurucusu olan Baal Chem Tov, "kişinin kendi ruhunun kurtuluşunu dışarıda aramasına lüzum yoktur" görüşündedir.⁶⁷

Bazı modern Yahudi düşünürler arasında geleneksel Mesihî fikrin tekrar uyandırılmasına ait bir temayülden de söz etmek gerekir. Bu temayül, ilâhî bir müdahale ile yeni bir kalbin insanlık için yaratılması şeklindedir.⁶⁸

Siyonizm ise; Mesianik düşünceyi dinsel alanın dışında kabul ederek, bunun beklentisi içine girmektense Yahudi halkının kendisinin köklü değişiklikleri yaratma insiyatifini taşıması gerektiğini vurgulamıştır. Bu da, Ultra-Ortodoksların doğal koşullar altında gerçekleşen bir Yahudi vatani olgusuna karşı duydukları kuşkuyla, Siyonist görüşe karşı çıkmalarının nedenlerine ışık tutmaktadır. Ne var ki Filistin'in ilk Aşkenaz Başhahamı R. Abraham Isaac Kook, kutsal kabul edilen topraklarda günümüzde gerçekleşen Yahudi yerleşiminin aslında ilâhî-manevî kurtuluşun ilk aşamasını oluşturduğunu ve bunun Mesianik dönemin sürükleyicisi olduğunu iddia etmiştir. Mesianik umut, özellikle Holokost'ta Yahudiler gaz odalarına götürülürken Maimonides'in iman ilkelerini terennüm ettiklerinde doruklara ulaşmıştır: "Maşiah'ın geleceğine inancım tamdır ve o gecikse de, inanmaya devam ederim."⁶⁹

65 <http://www.myjewishlearning.com/beliefs/Theology/AfterlifeandMessiah/Messianism/ModernMessianism.shtml> 30/11/2011 09.17

66 Geniş bilgi için bkz. *Dictionnaire Encyclopédique Du Judaïsme*, s. 436-451; Yusuf Besalel, *Yahudi Tarihi*, İstanbul 2000, s. 83-84.

67 <http://www.myjewishlearning.com/beliefs/Theology/AfterlifeandMessiah/Messianism/ModernMessianism.shtml> 30/11/2011 09.17

68 Louis Jacobs, "In Modern Jewish Thought", *Encyclopaedia Judaica*, XI, 1416.

69 *Dictionnaire Encyclopédique Du Judaïsme*, s. 664; Besalel, "Mesianizm", *Yahudilik Ansiklopedisi*, II, 400.

Siyonizm, anti-Semitizm'in Avrupa rejimlerine özgü olduğunu ve toplumsal reform girişimleri ile çözümlenemeyeceği şeklindeki modern siyasi kararlar neticesinde filizlenmiştir. Aynı zamanda, her halkın bir ulusu ve her ulusun da ulusal bir ev olarak bir devleti olması gerektiğini savunan romantik milliyetçi fikir üzerine inşa edilmiştir. Gelenekçilerin muhalefetine rağmen, Yahudi milliyetçilerin modern siyasi özlemleri olan Sion'a Mesihçi dönüş, Yahudi geleneği içinde kendine psikolojik destek bulmuştur.⁷⁰ Reformist Yahudiler, Mesihî kurtuluşu dünyevî terimlerle anlamaya çalışıp, İsrail topraklarında yeniden toplanmak için dua etmek yerine Yahudilerin yaşadıkları ülkeleri Sion olarak görürken ve siyasi liderlerini de Mesihî dönemi getirecek kişiler olarak kabul ederken; öte yandan Laik Siyonistler İsrail'e dönmeyi, batı ülkelerindeki Yahudi yaşamının gerçeklerinden doğan meşru bir sonuç olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla İsrail Devleti'ni Mesih'in kendisi yerine bir vekil olarak algılamışlardır.⁷¹

Masihçilik fikri, bütün zayıflamalara rağmen, laikleşmiş şekillerinde bile en yüksek ilgi ve etkinliğe sahip olduğunu kanıtlamıştır.⁷² Aydınlanmanın modern dönemlerinde Yahudiliğin reformist kanadı, giderek artan bir şekilde saf ve akılcı monoteizmi yayma noktasında Mesihî hareketin bir tür kolektif çalışma olarak yayılmasına meyilli olmuşlardır. Modern batıda yeniden yapılan yorumlarda -Haskalah'a ilâvelerde- Mesihçilik biraz daha lâikleşmiştir. Bunda Martin Buber (1878-1965)'in katkısı vardır. Artık modern Yahudi düşüncesi, geleneksel Yahudilik'teki gücü almıştır. Siyonizm, Mesihî düşüncenin lâik bir versiyonu olarak görülebilmektedir. Zira Siyonizm, her ne kadar statüko ile dindarların hakları koruma altına alınmış olsa bile karakteri icabı lâik bir harekettir. Siyonizm ve İsrail Devleti'nin yaratılması, büyük oranda "Mesihî hareket" kavramının sekülerleştirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Siyonist dinî partiler de bu konuda mesiyantik hareketin geleneksel görüşüne paralel olarak yeni sekülerleştirilmiş unsurları ve devletin bu kavramlarla elde ettiklerini ön

70 <http://www.myjewishlearning.com/beliefs/Theology/AfterlifeandMessiah/Messianism/ModernMessianism.shtml> 30/11/2011 09.17

71 Dan Cohn - Sherbok, *Judaism History, Belief and Practice*, New York 2003, s. 451.

72 Richard Wolin, "Reflections on Jewish Secular Messianism", *Jews and Messianism in the Modern Era: Metaphor and Meaning Studies in Contemporary Jewry Annual*, VII, Oxford University Press 1991, s. 186.

plâna çıkararak bir politika takip etmektedirler. Yahudi toplumunun eskisi gibi Mesih'in gelişini beklemek yerine, daha radikal sonuçlara ulaşması gerektiği artık kabul edilmiştir. Siyonizm'in Geleneksel Mesihçilik'teki sahip çıktığı husus, ileri derecede Ortodoksların savundukları Yahudi Devleti'nin kurulmasından başka bir şey değildir.⁷³ Aslında Siyonizm'in kurucularının çoğu inanç bazında Yahudiliğe inanmamışlardır.

Aydınlanma hareketi Yahudi kültürü için başlı başına bir olaydır. Modern Yahudilik büyük oranda aydınlanma döneminde şekillenmiştir. İsrail Devleti'nin kuruluşu, Yahudi teolojisinde Mesihlik kavramıyla birlikte diğer bazı doktrinlerin revizyona uğramasına yol açmıştır. Devlet kurmanın getirdiği konformizm özellikle seküler eğilimli Yahudilerin hem Mesih algısını değiştirmiş, hem de diğerlerine bakışını bir hayli yumuşatmıştır. Seçilmişlik düşüncesi de her geçen gün etnik yorumunu kaybetmektedir. Bütün değişimler rasyonel bir Yahudi teolojisinin zemininin hazırlanmasına katkıda bulunmaktadır.

Son olarak şunu söyleyebiliriz ki; Modern Yahudilik'te Mesihçi düşünce, tarihi değiştirecek bir olaydan, şu anda insanlığın ahlâkî ilerlemesi ile başarıya ulaşacak mevcut tarihe dönüşmüştür.

73 Haim Hillel Ben-Sasson, "The Modern Period", *Encyclopaedia Judaica*, XI, 1426-1427; *Dictionnaire Encyclopédique Du Judaïsme*, s. 664; ayrıca bkz. Ertuğrul Bayramoğlu, *Yahudilik ve Siyonizm Tarihi*, İstanbul 2006, s. 135.

